

ועתה הגמרא חוזרת לבאר את המשך משנתנו:

שנינו במשנה: (493) כל מצות עשה שהזמן גרמא אנשים חייבין ונשים פטורות. וכל מצות עשה שאין הזמן גרמא אחד האנשים ואחד הנשים חייבין.

ומביאה הגמרא הברייתא המבארת את דברי המשנה:

תנו רבנן: איזוהי מצות עשה שהזמן גרמא?

כגון: מצות סוכה ולולב, שאינן נוהגות אלא בזמן סוכות.

וכן שופר, שאינו נוהג אלא בראש השנה.

וכן ציצית, שאינה נוהגת אלא ביום. (494)

וכן תפילין, שאין מצוה להניחן אלא בימות ליל א-החול. ולא בשבתות וימים טובים. (495)

וכיצא בזה, יש עוד מצוות עשה הנוהגות בזמן מסוים, ואינן נוהגות תמיד, (496) ונשים פטורות מהן.

הגר"א שם.]

493. לעיל כט א.

494. התוספות כתבו שבגד לילה [כגון סדין] פטור מציצית אפילו ביום. ובגד יום חייב בציצית אפילו בלילה. ומכל מקום ציצית נקראת מצוה שהזמן גרמא, מפני שזמן לבישה גורם לחיוב לבוא.

ודעת הרמב"ם [ציצית פרק ג] שכל מה שלובש בלילה פטור ואפילו אם הוא בגד יום, וכל מה שלובש ביום חייב ואפילו אם הוא בגד לילה.

ובשלחן ערוך [אורח חיים יח א] הובאו שתי הדעות. וכתב הרמ"א שלענין ברכה אין לברך על ציצית אלא כשמתקיימים שני התנאים: [א] שלובש בגד יום. [ב] שלובש אותו ביום. ולענין לבישת בגד בלא ציצית יש להחמיר בשני הדברים:

[א] אסור ללבוש כסות לילה ביום בלא ציצית.

[ב] אסור ללבוש כסות יום בלילה בלי ציצית. [משנה ברורה שם].

ומכל מקום, ש"ץ שלובש טלית בלילה אינו צריך לבדוק את ציציותיה, מפני שבכגון זה

בודאי יש לסמוך על חזקתן שמכבר. [שם]. [ועיין ר"ן].

495. על פי פירוש שני ברש"י, וכן כתבו התוספות.

ובפירושו הראשון כתב רש"י שלילה אינו זמן מצות תפילין.

אבל התוספות הביאו אתד ברי הגמרא במסכת מנחות שנפסק שם שלילה זמן תפילין הוא.

ובשלחן ערוך [אורח ל יב] נפסק שמדאורייתא לילה זמן תפילין. אבל חכמים אסרו להניחם שמא ישן בהם ויפיח. ומכל מקום אם הניחם ביום אינו צריך לחלצם בלילה כל זמן שאינו הולך לישון [משנה ברורה שם].

ואמנם ההלכה היא שאינו חייב לחלצן אבל אין מורים כך ברבים [שלחן ערוך שם]. שמא יבואו להניחם לכתחילה.

וכן, בפני הרבים אסור להשהות עליו את התפילין בלילה מפני שזהו גם כן כהוראה. [מגן אברהם ומשנה ברורה].

496. עיין דוגמא בריטב"א. ויש מצוות רבות שהן יוצאות מן הכלל, שלמרות שהזמן גרמא נשים חייבות בהן, וכדלהלן בגמרא.

ואיזוהי מצות עשה שלא הזמן גרמא? כגון: מזוזה, מעקה, השבת אבידה, ושילוח הקן. וכן כל כיוצא בזה, שאר מצות שאין הזמן גרמן, נשים פטורות מהן. (497)

ותמהינן על משנתנו: וכללא הוא? וכי ניתן לומר כלל קבוע בכל המצות, ולומר שכל מצות עשה שהזמן גרמא נשים פטורות, וכל מצות עשה שלא הזמן גרמא נשים חייבות? והלא יש כמה וכמה מצות שהן יוצאות מן הכלל הזה! וכדלהלן:

הרי מצות אכילת מצה, ומצות שמחה ברגל, ומצות הקהל, דכל אלו הן מצות עשה

שהזמן גרמא, ובכל זאת נשים חייבות בהן! (498)

ותו, ועוד: והרי מצות תלמוד תורה, ומצות ריה ורביה, ומצות פדיון הבן, דכל אלו לאו מצות עשה שהזמן גרמא הוא, ובכל זאת נשים פטורות מהן! (499)

אמר רבי יוחנן: אין למדין הלכה מן הכללות [הכללים] המוזכרים במשניות בכל מקום שהוזכר כלל. (500) מפני שיש דברים היוצאים מן הכלל.

ואפילו במקום שנאמר בו באותו כלל "חזן

497. הקשו התוספות: במצות אבידה ומעקה ושילוח הקן נאמר גם לאו, ובמצות לא תעשה נשים חייבות אפילו כשהזמן גרמן, ואם כן, מדוע נאמר כאן שהטעם לכך שנשים חייבות בהן הוא מפני שאין הזמן גרמן? עיין תוספות וריטב"א ועוד.

498. נשים חייבות באכילת מצה בלילה הראשון של פסח, שנאמר [דברים טז ג]: "לא תאכל עליו [על קרבן פסח] חמץ, שבעת ימים תאכל עליו מצות", ודרשו חז"ל מסמיכות הדברים: כל שישנו בכלל האיסור לאכול חמץ, ישנו בכלל המצוה לאכול מצה. ונשים הן בכלל איסור אכילת חמץ. שהרי היא מצות לא תעשה. ולפיכך הן חייבות באכילת מצה [ומכל מקום חיוב אכילת מצה אינו אלא בלילה הראשון של פסח. שנאמר [שמות יב]: "בערב תאכלו מצות" [רש"י].

ובענין שמחה ברגל נאמר [דברים טז] "ושמחת בחגך אתה ובנך ובתך" וגו'. ומכאן שנשים חייבות. רש"י.

ובמצות הקהל נאמר [דברים לא יב] "הקהל את העם האנשים והנשים והטף". הרי שנשים

חייבות בה. [מצות הקהל נוהגת לאחר שנת השמיטה בחג הסוכות: המלך היה קורא את ספר דברים בעזרה באזני כל העם, האנשים הנשים והטף והגרים. כמבואר בתורה שם].

499. נשים פטורות מתלמוד תורה ופדיון הבן כפי שהגמרא דורשת לעיל [כט א ב] מהכתובים. ופריה ורביה נשים פטורות ממנה מפני שנאמר [בראשית א כח]: "פרו ורבו ומלאו את הארץ וכבשוה". ודרשו חז"ל [יבמות סה ב]: דוקא מי שדרכו לכבוש חייב בפריה ורביה. ולפיכך רק האישה חייב בפריה ורביה אבל אשה לא. מפני שאין דרכה של אשה לכבוש. [רש"י].

500. כגון במשנתנו ששינונו "כל מצות עשה שהזמן גרמא" וכו'. ויש יוצאים מן הכלל כמבואר בגמרא לעיל.

וכן, בענין מצות ראייה: מצוה להראות בעזרה ברגל. שנאמר [שמות כג]: "שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך". ושינונו במסכת חגיגה [ב א]: "הכל חייבין בראייה", ואמרו בגמרא שם שיש יוצאים מן הכלל הזה. [על פי רש"י כאן בצירוף דעתו במסכת חגיגה שם. אבל עיין תוספות שם].

מדבר פלוני", אין אומרים שכאן משמע שדוקא אותו דבר פלוני יוצא מן הכלל וכל שאר הדברים נכללים בכלל. אלא, יתכן שיש דברים נוספים שאף הם יוצאים מן הכלל.

וראיה לדבר, מהא דתנן במסכת עירובין בענין עירובי חצרות ושיתופי מבואות [כו ב]:

אסור לטלטל בשבת מרשות היחיד לרשות הרבים.

חצר שיש כמה בתים הפתוחים אליה, מן התורה מותר להוציא מן הבתים לחצר, מפני שהחצר מוקפת מחיצות. והרי היא רשות היחיד.

כיוצא בזה "מבוי", שהוא סימטא המוקפת מחיצות משלשת רוחותיה ופתוחה לרשות הרבים בראש המבוי [ברוח הרביעית], וכמה חצרות פתוחות אל המבוי, מן התורה מותר לטלטל מן החצרות למבוי, מפני שהמבוי נחשב כרשות היחיד [בהיותו מוקף מחיצות משלש רוחות].

אך חכמים אסרו לטלטל מן הבתים לחצר המשותפת, (501) מפני שכל בית שייך לדייר אחר, ואילו החצר משותפת לכולם, ולכן

החצר המשותפת נראית כרשות נפרדת [או שהיא נראית כעין רשות הרבים] לגבי כל בית. וחששו חכמים שאם נתיר לטלטל מן הבתים לחצר, יבואו אנשים להתיר לטלטל מרשות היחיד לרשות הרבים. (502)

ולפיכך תיקנו חכמים (503) "עירוב חצירות", שכל בני החצר מכינים לעצמם פת באחד הבתים. ועל ידי כך כולם נחשבים מעורבים וכאילו כל הבתים והחצר שייכים לכולם כאחד, (504) מפני שהמקום שמצויים בו מזונותיו של האדם חשוב מקום דירתו, (505) והרי זה כאילו כולם דרים במקום אחד.

כיוצא בזה במבוי, אסור לבני החצרות לטלטל מן החצר למבוי, בגלל שהוא נראה כרשות נפרדת, כיון שכל בני החצירות מסביבו יוצאים דרכו אל רשות הרבים, וגזרו חכמים שלא להוציא מהחצרות למבוי אלא אם כן השתתפו כל בני החצירות במאכל שמניחים אותו באחת החצרות, וקראוהו חכמים "שיתוף מבואות". (506)

ושנינו בענין זה [שם]:

בכל מאכל או משקה מערבין עירובי חצרות, (507) ומשתתפין שיתופי מבואות, חוץ מן המים ומן המלח. מפני שדוקא דבר המזין

מבני החצר מזכה לכולם חלק בפת שלו על ידי אחר שמגביהם עבורם [עירובין עט א].

[דיני עירוב חצרות מבוארים בשלחן ערוך אורח חיים שסו].

505. רש"י ד"ה חוץ מן.

506. על פי שבת ו רש"י שם, ועירובין כו א.

507. כך פירש רש"י.

501. עירובין כא ב: שלמה תיקן עירובין ונטילת ידים.

502. רמב"ם עירובין א ד.

503. שלמה ובית דינו. [עירובין שם, ורמב"ם שם הלכה ג].

504. רמבם" עירובין א ו.

וגובים מכל בית פת [שבת ו א], או שאחד

שהכתוב פטר את הנשים ממצות תפילין, כפי שיבואר להלן, ולומדים את פטור הנשים משאר המצות שהזמן גרמא ממצות תפילין בלימוד של "מה מצינו":

מה, כמו שמצינו במצות תפילין, שהיא מצוה שהזמן גרמא, (508) נשים פטורות ממנה.

אף כל מצות עשה הדומה לתפילין, דהיינו, מצוה עשה שהזמן גרמא, נשים פטורות ממנה. (509)

ומצות תפילין עצמה, שנשים פטורות מקיומה, גמר לה, למד התנא ממצות תלמוד תורה, האמורה בתורה [בפרשת קריאת שמע] בסמוך למצות תפילין [דברים ו זח]: "ושנתתם [את דברי התורה] לבניך, ודברת בם. וקשרתם [את התפילין] לאות על ירך".

מה, כמו לענין מצות תלמוד תורה, מצינו שנשים פטורות הימנה, שנאמר [שם יא טו]: "ולמדתם אותם את בניכם", מלמד הכתוב

את האדם מחשיב את המקום לדירתו, ואילו מים ומלח אינם מזינים את האדם.

ויש לתמוה על דברי המשנה: ותו ליכא?! וכי אין מאכלים נוספים שאינם מזינים?! והאיכא, והלא יש גם כמהין ופטירות, שהם מאכלים שאינם מזינים, ואין מערבים בהם! ומדוע המשנה לא הזכירה גם אותם?

אלא, מכח קושיא זו מוכיח רבי יוחנן כדבריו דלעיל, מכאן שאין למדין הלכה מן הכללות המוזכרים במשניות, ואפילו במקום שנאמר בו "הוין מדבר פלוני". וכגון בענין עירוב, למרות ששנינו "בכל מערבין חוין" ממים ומלח, בכל זאת יש דברים נוספים שיוצאים מן הכלל כמו כמהין ופטירות.

ועתה הגמרא חוזרת לדון בדברי משנתנו:

והוין בה: ומצות עשה שהזמן גרמא, נשים פטורות, מנלן? מנין לנו שאכן נשים פטורות מהן?

ומשנינן: גמר, התנא למד זאת מתפילין,

דירתו של אדם נמשכת אלא אחר הפת. מה שאין כן שיתופי מבואות, מטרתם לשתף את רשות החצרות שבמבוי, ולא את הבתים. וחצר אינה בת דירה. ולפיכך די להם במאכל כל שהוא, ואין צורך בפת. [רש"י עירובין שם].

508. כמבואר בכרייתא לעיל.

509. להלן הגמרא תמהה: מדוע למדים את מצות עשה שהזמן גרמא מתפילין שנשים פטורות ממנה? והלא יש מצות שהזמן גרמא שנשים חייבות בהן, כגון מצה וכדומה! ומדוע אין למדים מהם? [רש"י].

[ותוספות כתבו בשמו שמדובר בין בעירובי חצרות ובין בעירובי תחומין ועיין רש"ש]. והתוספות דחו את דבריו. שהרי אין מערבין עירובי חצרות אלא בפת [עירובין עא ב]. ולפיכך פירשו ש"מערבין" היינו עירובי תחומין.

ומכל מקום, בשיתופי מבואות הכל מודים שאין צריך דוקא פת, אלא בכל משתתפין חוין ממים ומלח.

וטעם החילוק בין עירובי חצרות לשיתופי מבואות: עירוב חצרות מטרתו לערב את כל הדירות שבחצר ולעשותם כעין דירה אחת. ואין

"בניכם", ולא את בנותיכם, (510) אף מצות תפילין, נשים פטורות הימנה.

ומקשינן: מדוע יש לנו להקיש את מצות תפילין דוקא לתלמוד תורה מחמת שנכתבה בסמוך לה? והלא אף מצות מזוזה סמוכה לתפילין. שנאמר "וקשרתם לאות ידך, וכתבתם על מזוזות"!

ומדוע לא נקיש תפילין למזוזה, ונאמר, כשם שבמצות מזוזה נשים חייבות בה [כמבואר להלן], כך תפילין נשים חייבות בהם!

ומתצינן: תפילין לתלמוד תורה, איתקש, נכתבה בסמוך לה, בין בפרשה ראשונה שבקריאת שמע, כמבואר לעיל, ובין בפרשה שניה שבקריאת שמע, שנאמר [דברים יא יד—טו]: "והיו לטוטפות [תפילין] בין עיניכם, ולמדתם אותם [את דברי התורה] את בניכם".

ואילו תפילין למזוזה, בפרשה שניה לא איתקיש. לא נכתבה בסמוך לה, אלא מצות תלמוד תורה מפסיקה ביניהם. (511)

ולפיכך, עדיף לתלמוד את תפילין מתלמוד תורה שנאמרה בסמוך אליה בשתי הפרשות. ומקשינן: ומאחר שלמדנו את תפילין מתלמוד תורה מפני שנסמכו זו לזו, נקיש גם את מזוזה לתלמוד תורה, שהרי מזוזה נסמכה לתלמוד תורה בפרשה שניה שבקריאת שמע! ומדוע שנינו בכרייתא לעיל שנשים חייבות במזוזה?

ומתצינן: לא פלקא דעתך, אל תעלה בדעתך לפטור את הנשים ממצות מזוזה.

היות וכתוב [דברים יא כ—כא]: וכתבתם על מזוזות ביתך ובשעריך, למען ירבו ימיכם. ומלמד הכתוב ששכר מצות מזוזה הוא ריבוי ימים.

ואם כן, וכי רק גברי בעי חי, ואילו נשי לא בעי חי?!

וכי יעלה על הדעת לומר שרק גברים צריכים אריכות ימים, ואילו נשים אינן צריכות?! אלא בהכרח, שמצות מזוזה נאמרה גם לנשים.

לסיכום: א. דין תפילין נלמד מדין תלמוד תורה שנסמך אליו בשתי הפרשות שבקריאת שמע. וכשם שנשים פטורות מתלמוד תורה כך הן פטורות מתפילין.

ב. מזוזה אינה נלמדת מתלמוד תורה, כיון שאמר הכתוב ששכרה הוא אריכות ימים, וגם נשים צריכות אריכות ימים.

ג. מצות עשה שהזמן גרמא נלמדות מתפילין, וכשם שנשים פטורות מתפילין, כך הן פטורות משאר מצות עשה שהזמן גרמא.

ומקשינן: והרי סוכה, דמצות עשה שהזמן גרמא היא, דכתיב [ויקרא כג מב]: "בסוכות תשבו שבעת ימים". (512) ויש להוכיח ממנה שנשים חייבות במצות עשה שהזמן גרמא. וכדלהלן:

תורה]. וכתבתם על מזוזות".

512. כלומר: רק שבעת ימים שמחמשה עשר בתשרי תשבו בסוכות. ומכאן שזו מצות שהזמן

510. רש"י על פי הגמרא לעיל כט ב.

511. שנאמר שם: "וקשרתם אותם לאות [תפילין]. ולמדתם אותם את בניכם [תלמוד

נאמר [ויקרא כג מב]: "כל האזרח בישראל ישבו בסוכות".

האות ה' שבמילה "האזרח" מיותרת.

ודרשו חכמים בברייתא: (513) 'האזרח', להוציא את הנשים. כלומר: דוקא החשוב שבאזרחים חייב בסוכה. דהיינו גבר, אבל אשה פטורה. (514)

ויש לדייק מדברי הברייתא:

טעמא, כל הטעם לכך שנשים פטורות זהו משום **דכתב רחמנא "האזרח" להוציא את הנשים**, משמע, **הא לאו הכי**, אילו לא היה נאמר 'האזרח' הייתי אומר **שנשים חייבות** למרות שסוכה היא מצות עשה שהזמן גרמא.

וכיצד שנינו שנשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא?

ומתצינן שני תירוצים:

א. **אמר אביי**: בודאי נשים פטורות ממצות עשה שהזמן גרמא. ובכל זאת **איצטריך** הכתוב הוצרך לומר "האזרח" בענין סוכה, מפני שהיה עולה בדעתנו שמצות סוכה שונה משאר מצות עשה שהזמן גרמא. וכדלהלן:

סלקא דעתך אמינא, היה עולה בדעתך לומר: **הואיל דכתיב "בסוכות תשבו" וחז"ל** דרשו **"תשבו כעין תדורו"**, (515) לפיכך

ישיבת סוכה צריכה להיות כדרך שאדם דר בדירתו. **מה דירה דרים בה איש ואשתו יחד, אף סוכה חייבים בה איש ואשתו.**

לפיכך נאמר "האזרח" להוציא את הנשים.

ב. **ורבא אמר תירוץ אחר**:

למרות שנשים פטורות ממצות שהזמן גרמא, ל־ב-1 בכל זאת **איצטריך**, הכתוב הוצרך לומר 'האזרח' בענין סוכה, למעט נשים במפורש, משום **דסלקא דעתך אמינא**, היה עולה בדעתך לומר כך:

נילף נלמד שנשים חייבות במצות סוכה בגזירה שוה **"חמשה עשר"** [בתשרי] **חמשה עשר** [בניסן] **מחג המצות**.

מה לחלף, במצות אכילת מצה, **נשים חייבות** באכילת מצה בלילה הראשון [כי כל שישנו בבל תאכל חמץ ישנו בקום אכול מצה], **אף כאן**, בסוכה, **נשים חייבות**.

לכן **צריכא**, הוצרך הכתוב למעטן, ולכך נאמר "האזרח".

ומקשינן: **והרי מצינו מצוות עשה של ראייה**, להיראות בשלש רגלים לפני ה' בבית המקדש עם קרבן, שכתוב [שמות כג יז]: **"שלש פעמים בשנה יראה כל זכורך אל פני האדן ה'"**, **דמצות עשה שהזמן גרמא היא**, כי מצוה זאת חיובה נוהג רק בשלשה זמנים מסוימים בשנה, בפסח, שבועות וסוכות, ובכל זאת, **טעמא** [רק מטעם] **דכתב רחמנא**

גרמא.

514. רש"י שם.

513. סוכה כח א.

515. כלומר: הישיבה בסוכה היינו לדור בה כדרך שאדם דר בביתו.